

METAFORİKLƏŞMƏ SAHƏLƏRARASI POLİSEMİYANIN MƏNBƏYİ KİMİ

Gülzar Məhərrəmzadə

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: gulnar.meherremzade84@gmail.com

Xülasə. Məqalədə metaforikləşmənin sahələrarası polisemiyanın əsas mənbəyi kimi rolu araşdırılır. Metaforanın tarixi inkişafı, xüsusən Aristoteldən başlayaraq müasir konseptual metafora nəzəriyyəsinə qədər təhlil edilir. Misallar vasitəsilə metaforaların dillərin zənginləşməsinə və yeni leksik mənalarnın formalaşmasına təsiri göstərilir. Eyni zamanda, metaforaların müxtəlif elmi və texnoloji sahələrdə tətbiqi və terminlərin yaranmasında rolu vurğulanır.

Açar sözlər: Metaforikləşmə, sahələrarası polisemiya, sahələrarası metaforalar, semantik dəyişiklik, termin.

METAPHORIZATION AS A SOURCE OF INTERDISCIPLINARY POLYSEMY

Gulnar Maharramzade

Azerbaijan State Oil and Industry University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article examines the role of metaphorization as a primary source of interdisciplinary polysemy. The historical development of metaphor, particularly from Aristotle to the modern conceptual metaphor theory, is analyzed. Through examples, the influence of metaphors on the enrichment of languages and the formation of new lexical meanings is demonstrated. Additionally, the role of metaphors in the creation of terms and their application in various scientific and technological fields is emphasized.

Keywords: Metaphorization, interdisciplinary poly-semy, interdisciplinary metaphors, semantic change, term.

МЕТАФОРИЗАЦИЯ КАК ИСТОЧНИК МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ПОЛИСЕМИИ

Гульнар Маггеррамзаде

Азербайджанский Государственный Университет Нефти и Промышленности, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье исследуется роль метафоризации как основного источника междисциплинарной полисемии. Анализируется историческое развитие метафоры, переходящей от Аристотеля до современной теории концептуальной метафоры. Через примеры демонстрируется влияние метафор на богатство языков и формирование новых лексических значений. Дополнительно подчеркивается роль метафор в создании терминов и их применении в различных научных и технологических областях.

Ключевые слова: Метафоризация, междисциплинарная полисемия, междисциплинарные метафоры, семантическое изменение, термин.

1. Giriş

Metafora, dilin inkişafında və zənginləşməsində mühüm bir vasitədir və bu proses yalnız dilçiliklə məhdudlaşmır, eyni zamanda müxtəlif elmi və texnoloji sahələrdə də özünü göstərir. Aristoteldən başlayaraq müasir konseptual metafora nəzəriyyəsinə qədər olan tarixi inkişafın təhlili, metaforaların dil və düşüncə arasındakı əlaqəni necə formalaşdırdığını ortaya qoyur. Müxtəlif misallar vasitəsilə, metaforaların dillərin leksik tərkibini necə zənginləşdirdiyi və yeni mənalarnın yaranmasında necə iştirak etdiyi göstəriləcəkdir. Eyni zamanda, metaforaların terminoloji sahədəki roluna da diqqət yetiriləcək, onların müxtəlif elmi sahələrdə tətbiqi və yeni terminlərin yaranmasında necə təsirli olduğu vurğulanacaqdır. Bu məqalənin

məqsədi, metaforikləşmənin sahələrarası polisemiyanı necə formalaşdırdığını anlamaq və bunun dil elminə olan təsirini işıqlandırmaqdır.

2. Metafora üzrə Nəzəri Baxışlar: Aristoteldən Müasir Dilçiliyə

Metaforik köçürmə yolu ilə yaranan sahələrarası polisemantların təbiətini anlamaq üçün metafora anlayışının mahiyyəti üzərində geniş dayanmaq lazımdır.

Metafora dilçilik, ədəbiyyat, psixologiya, tibb və fəlsəfə kimi müxtəlif tədqiqat sahələrində çoxlu müzakirələrə səbəb olmuşdur.

Müasir diskursun ən çox öyrənilən nitq konstruksiyalarından biri metaforadır. Müasir dilçilikdə onun tədqiq istiqamətləri müxtəlifdir, lakin bu sahələri birləşdirən mərkəz metaforanın transdiskursiv hadisə kimi əhəmiyyətində dair ümumi baxış nöqtəsidir.

Ənənəvi baxışa görə, metafora hər hansı bir varlığın fərqli bir varlığın keyfiyyətləri ilə əlaqələndirilərək təqdim edilməsindən ibarət üslub vasitəsidir [13]. Bu tərif metaforaya aşağıdakı kimi tərif verən Oksford İngilis Lüğətindəki tərifə bənzəyir: *“İki şeyin eyni xüsusiyyətlərə malik olduğunu göstərmək və təsviri daha güclü etmək üçün kimisə/başqa bir şeyi normal istifadəsindən fərqli şəkildə təsvir etmək üçün istifadə olunan söz və ya ifadə [10]”*.

Metafora mövcud leksik vahidlər əsasında yeni leksik mənaların formalaşması mexanizmidir. Bu əsasda metafora, xüsusən də linqvistik metafora requlyar polisemiyanın bir növü hesab oluna bilər [3, s.123].

Aristotel özünün “Poetika” və “Ritorika” əsərlərində metaforaları geniş təhlil və müəyyən edən ilk filosof idi [8]. Qədim tarixdə metafora elitar nitq formasında təhlil edilir ki, onlardan biri də ən mühüm sənət növlərindən biri olan poeziyadır. Ənənəvi baxışa görə, metafora sadəcə olaraq bu sənət növünə estetik ölçü verən ornamental nitq obrazıdır. Beləliklə, onun idrak və dərk etmədəki rolu illərdir diqqətdən kənar qalmışdır. Əslində, metafora təkcə poeziyanın dərk edilməsində deyil, həm də ümumən həyatı dərk etməkdə əsas rol oynayır. Metaforaya dair geniş müzakirələr Aristoteldən (e.ə. 384-322) başlayır, ona görə də metaforaya klassik baxış Aristotelsiz təhlil edilə bilməz. D. Punter iddia edir ki, Aristotel metafora nəzəriyyəsi ilə məşğul olan ilk mütəfəkkir kimi qəbul edilir, buna görə də onun əsərləri metafora sahəsində əsasdır [15]. Aristotelin əsərlərinin metafora baxımından əhəmiyyətini belə iddia edir: *“Ritorika iki minillikdən artıqdır ki, bəşəriyyətin araşdırma sahəsi olduğuna görə, heç də təəccüblü deyil ki, hər hansı ciddi metafora tədqiqi, demək olar ki, “məcaz”dan başlamaq məcburiyyətindədir [14, s.3]”*. Bundan əlavə, P. Rikör Aristoteli “Qərb düşüncəsinin bütün sonrakı tarixi üçün əslində metaforanı təyin edən” alim kimi qeyd edir [16, s.12]. Deməli, tədqiqatın başlanğıc nöqtəsi Aristotel və onun metafora haqqında fikirləri olmalıdır. M. Vudun qeyd etdiyi kimi, Aristotelin Poetikasında qərb tarixində metaforanın ilk geniş tərfi verilir [17, s.110] və Aristotelin Ritorikada metafora haqqındakı müzakirələrinin əksəriyyəti Poetikadan asılıdır.

Aydındır ki, ənənəvi yanaşmaya görə metaforanın ən diqqət çəkən keyfiyyəti onun üslubu yüksəltmək vasitəsi olmasıdır. Oxucunu heyran etmək üçün sözün gündəlik istifadəsi

ilə yanaşı istifadə olunur. “Poetika”nın XXII fəslinin sonunda Aristotel metaforaya böyük əhəmiyyət verir və iddia edir ki, metaforaya yiyələnmək “təbii istedad əlamətidir” və “başqasından öyrənmək mümkün olmayan yeganə şeydir”. Onun sözlərinə görə, bu sözlər arasında oxşarlıqları görmək üçün istedadlı olmaq lazımdır. Analogiya və oxşarlığın tanınması metafordan istifadə üçün əsasdır.

Eynilə, C. Kirbi Aristotelin analogiyanın tanınması barədə arqumentlərini əks etdirir; bənzətmələr *“ehtimal ki, bir-birinə bənzəməyən şeylərdəki oxşarlıqlar və ya ən azından ilkin olaraq özünü göstərməyən oxşarlıqlardır [12, s.536]”*.

Aydındır ki, Aristotelin Poetikası məhdudiyətlərinə baxmayaraq, şübhəsiz ki, metafora nəzəriyyəsi tarixində təməl daşdır. Aristotelin metaforanın müzakirə olunduğu daha bir böyük işi “Ritorika”dır. III “Ritorika” kitabında Aristotel ritorik diskursda onun təsiri baxımından metaforaya diqqət yetirir. O, Poetikada qeyd etdiyi fikirlərə uyğun olaraq metaforanı müzakirə edir, lakin onun ifadələri fərqlidir, çünki Ritorika nəslrlə yanaşı, siyasi diskursla bağlıdır. “Ritorika” əsərində Aristotel metaforanı mövcud inandırma vasitəsi kimi təyin edir [8] və bu səbəbdən də o, “Ritorika”da metaforanı inandırma gücü baxımından təhlil edir. Klassik “Ritorika”da metafora, əsasən, normadan kənara çıxmaq - bir obyektin adının digərinə keçməsi kimi təqdim olunurdu. Bu köçürmənin məqsədi ya bir dil sistemində başqa bir dilin leksik vahidi üçün ekvivalentin yoxluğunu (leksik boşluq) doldurmaq və ya bir növ nitqi “bəzək” etməkdir.

Xülasə etmək lazımdır ki, Aristotelin metafora ilə bağlı fikirləri metafora tədqiqatları üzrə akademik axtarışların başlanğıcını qoydu. O, metaforaya tərif verən və metafora nəzəriyyəsini inkişaf etdirmək üçün onu hərtərəfli tədqiq edən ilk alim olmuşdur. Aydındır ki, onun diqqət mərkəzi 21-ci əsrin metafora alimlərindən tamamilə fərqlidir. Aristotel “Poetika” əsərində metaforanı poeziyada istifadəsi baxımından araşdırır. Beləliklə, metafora stilistik vasitə kimi qəbul edilir. Digər tərəfdən, Ritorikada o, metaforanı dinləyiciləri inandırmaq üçün bir element kimi qəbul edir.

Ümumi mənada, XVI-XVII əsrlər arasında metafora nəzəriyyəsi baxımından heç bir diqqətəlayiq inkişaf və ya əvvəlki əsrlərə zidd fikirlər olmamışdır. Buna baxmayaraq, güclü nəzəri baza yaratmaq üçün metaforaya yanaşmanı təhlil etmək vacibdir. Bu əsrlərdə metafora ümumiyyətlə estetik gözəllik, mənaya canlılıq, mənzərəlilik gətirən nitq kimi qəbul edilir. C. Atkins bildirir ki, M.F. Kvintilian, M.T. Siseron və K.F. Horatsi metaforanı bənzətmə növü kimi qəbul edirdilər [7].

XVIII əsr baxışına görə, metaforaya iki fərqli yanaşma var: birinci yanaşma metaforanı “coşqulu dilin nəticəsi” kimi qəbul edərkən, ikinci yanaşma onu “dil yoxsulluğunun nəticəsi” kimi qəbul edir [6, s.9]. “Coşqulu dili” poeziya dili kimi müəyyən etmək olar. Metafora, Aristotel üçün olduğu kimi, poeziyanın bir xüsusiyyəti kimi geniş şəkildə qəbul edilmişdir. Məcaz və poeziya arasındakı əlaqə coşqulu dilin əks olunması və yaranmasında araşdırılır. İkinci yanaşma, metaforanın mənşəyinin dilin yoxsulluğu olduğunu müdafiə edir. Bu baxışa

görə, dil insanların yaşadıkları əməlləri və duyğuları ifadə etməkdə acizdir. Beləliklə, dil məhrumdur və metafora analogiyalar vasitəsilə onu fikir və hissləri ifadə etməkdə genişləndirir.

3. Koqnitiv Dilçilikdə Metafora: Tədqiqatlar və Nəticələr

XX əsrin 70-ci illərinin sonunda dilçilik dil kompetensiyasının və nitq gerçəkləşdirilməsinin əsasını təşkil edən koqnitiv strukturlara maraq göstərdi. Yeni bir istiqamət - təbii dilin tədqiqinə yeni yanaşma olan koqnitiv dilçilik yarandı, bu zaman dil informasiyanın təşkili, emalı və ötürülməsi üçün alət kimi və insanın biliyə olan qabiliyyətinin bir növü kimi başa düşülür (digər koqnitiv bacarıqlar - yaddaş, diqqət, düşüncə, qavrama ilə yanaşı). Semantika bu sahədə əsas yer tutur, onun tədqiqatının əsas obyektini əhəmiyyət kəsb edir. Əsas nəzəri problemlərdən biri semantikanın gerçəkliyə nisbətidir. Koqnitiv dilçilərin əsas marağı universal koqnitiv qəbul kimi prototiplik, müntəzəm polisemiya, koqnitiv model və metafora kimi hadisələrdə cəmləşmişdir. Koqnitiv dilçilikdə metafora nəzəriyyəsi xüsusi yer tutmuşdur. Müasir dilçilikdə metaforaya əsas mental əməliyyat kimi, dünyanı dərk etmək, kateqoriyalara bölmək, konseptuallaşdırmaq, qiymətləndirmək və izah etmək üsulu kimi baxırlar. Düşüncə metaforik fenomeninə G. Viko, F. Nitşe, A. Riçards, H. Ortega-i-Qasset, E. Makkormak, P. Riker, E. Kassirer, M. Blek, M. Erikson və başqaları [2, s.19] kimi alimlər, tədqiqatçılar və yazıçılar diqqət yetirmişlər.

İdrak prosesinin gedişində metaforik yenidən düşüncə zamanı natiq öz uzunmüddətli yaddaşının hissələrini araşdırır, iki referent tapır (çox vaxt məntiqi cəhətdən uyğun gəlmir), onlar arasında mənalı əlaqə qurur və bununla da metafora yaradır. Mənalı əlaqə iki referent üçün ümumi olan bir sıra xüsusiyyətlərin aşkarlanması əsasında qurulur.

C. Lakoff və M. Conson metafora üzərində uzun illər apardıqları araşdırmalardan sonra öz əsas işləri olan “Metaphors We Live By” əsəri ilə metafora tədqiqatlarında inqilab etdi [5]. Onların araşdırmaları metafora tədqiqatlarını dəyişdirən konseptual metafora nəzəriyyəsinə gətirib çıxardı. Beləliklə, metafora bütün dünyada alimlər üçün geniş yayılmış tədqiqat sahəsinə çevrilmişdir.

C. Lakoff və M. Consonun əsas ideyası ondan ibarətdir ki, linqvistik ifadələr kimi metaforalar insanın konseptual sisteminin öz əsasında metaforik olması səbəbindən mümkün olur. Yəni bir növ hadisələri digər növ hadisələr baxımından dərk etmək və yaşamaq təfəkkürümüzün əsas xüsusiyyətidir. “*Metafora bütün gündəlik həyatımıza nüfuz edir və təkcə dildə deyil, həm də təfəkkürdə və hərəkətdə özünü göstərir. Düşündüyümüz və hərəkət etdiyimiz gündəlik konseptual sistemimiz öz mahiyyətinə görə metaforikdir*” [6, s.10].

C. Lakoff və M. Conson hesab edirlər ki, təfəkkür sferasına aid olan insanın konseptual aparatında metafora əsas mexanizmdir. Metaforik ifadə hərfi mənalara əsaslanan konseptual sistemin zahiri təzahürüdür. Mücərrəd varlıqları spesifikasiyalar baxımından başa düşmək; metafora bilik strukturlarının emalı prosedurlarını formalaşdırır, ona görə də onu idrak hadisəsi hesab etmək olar [6, s.10].

Konseptual metafora nəzəriyyəsinə görə metafora gündəlik dilin tərkib hissəsi olan və həyatımızda kortəbii şəkildə olan dil hadisələrindən biridir. Siyasətdən tutmuş ədəbiyyata qədər bir çox sahədə hər hansı bir ifadədə tapıla bilər. J. Derrida “qeyri-metaforik dil yoxdur” vurğulamaqla dildə metaforadan geniş istifadəni vurğulayır. Metafora məhsuldar nitq obrazı kimi dili zənginləşdirir, mənaya mürəkkəblilik verir. O, digər dil alətlərindən və ədəbi terminlərdən özünəməxsus və düşünülmüş şəkildə iki fərqli şeyi müqayisə etmə üsulu ilə seçilir. M. Conson və C. Lakoff qeyd edirdi: “*Bizim həm düşündüyümüz, həm də hərəkət etdiyimiz adi konseptual sistemimiz mahiyyətə, əsasən, metaforikdir*” [6, s.11].

Yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək koqnitiv dilçilikdə metaforanın şərhilə bağlı aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar. Metafora sadəcə olaraq nitqi bəzəməyə və obrazı daha anlaşılqılı etməyə imkan verən dil aləti deyil, düşüncə formasıdır. İnsan təfəkkürünün təbiətinə koqnitiv yanaşmaya görə, insanın konseptual sistemi onun fiziki təcrübəsi ilə şərtlənir. Təfəkkür isə obrazlıdır, yəni təcrübə ilə şərtlənməyən məfhumları təmsil etmək üçün insan müqayisədən, məcazdan istifadə edir. Belə bir insanın obrazlı düşüncə qabiliyyəti mücərrəd təfəkkürün mümkünlüyünü müəyyən edir.

N.D. Arutyunova görə, linqvistik metaforanın aşağıdakı növlərini ayırd etmək olar:

- 1) Bir mənəsi digəri ilə əvəz etməkdən ibarət nominativ metafora (ad köçürmə);
- 2) Eyniləşdirici mənənin predikata keçməsi nəticəsində yaranan və dilin məcazi mənalarının və sinonimik vasitələrinin inkişafına xidmət edən obrazlı metafora;
- 3) Predikativ sözlərin birləşməsində yerdəyişmə nəticəsində yaranan və çoxmənalılıq yaradan koqnitiv metafora;
- 4) Sözlün leksik mənəsində məntiqi sıralar arasındakı sərhədləri silən və məntiqi çoxmənalılığın yaranmasına təkan verən ümumiləşdirici metafora [1, s.366].

M. Blekin fikrincə, metaforik sözdən istifadənin iki səbəbi var: müəllifin məcazi mənənin birbaşa ekvivalentini tapması mümkün olmadıqda və ya metaforik konstruksiyadan sırf üslubi məqsədlər üçün istifadə edərkən metaforaya müraciət edir. Metaforik köçürmə, onun fikrincə, semantik mənənin unikallığını və üslub potensialını özündə birləşdirir [4].

4. Metafora və Terminologiya: Elmdə Yeni Adların Yaradılması

Elmin dilində metafora, ilk növbədə, nominativ funksiyada çıxış edir - yeni adlar yaratmağa xidmət edir. Eyni zamanda, nominasiya məqsədləri üçün metaforik köçürmə prosesində müəllif nəzərdən keçirilən obyektlərin xassələri arasında müəyyən alternativlər toplusunu qiymətləndirir, bunun nəticəsində sonradan irəli sürülən obyektin xüsusiyyətləri metaforik köçürmə “tətbiq olunur”. Hətta həyatın yaxşılaşdırılması məqsədi ilə insanın yaratdığı ilk mexanizmlər və qurğular müəyyən insan funksiyalarını yerinə yetirməyə, əməyin yaxşılaşdırılmasına və optimallaşdırılmasına yönəldilmişdir, yəni canlı obyektin bəzi qabiliyyətlərinin cansıza bir növ köçürülməsi artıq baş verir. Belə çıxır ki, praktiki olaraq bütün düşüncə prosesi sözlün əsl mənəsində metaforalarla doludur, biz bunu çox vaxt dərk etmirik və

buna görə də, metaforanın dil hadisəsi kimi tədqiqi təfəkkür proseslərinin dərk edilməsi cəhdindən, onun əsasında metaforik nominasiyanın, bu halda, sahələrarası polisemantların metaforalaşdırılmasından təcrid olunmuş şəkildə baş verməməlidir.

Bundan əlavə, insan biliyinin sistemli təbiəti haqqında ifadəyə qayıdaraq və konseptual sistemimizin nə qədər metaforik olduğunu başa düşərək, anlayışların dil metaforaları ilə sistematik şəkildə əlaqəli olduğunu güman edə bilərik. Bunun əsası gündəlik dilin metaforaları vasitəsilə müxtəlif sahələrarası polisemantların mənalarını çatdırmaq bacarığı ola bilər.

İngilis dilində *“heart”* sözü müxtəlif kontekstlərdə fərqli mənalar daşıyır. Tibbi sahədə *“heart”* termini insan bədənində qan dövranını təmin edən orqanı ifadə edir. Ürək, bədənə qanı pompalayaraq oksigen və qida maddələrini müxtəlif orqanlara çatdırır və bu səbəbdən sağlamlıq baxımından mühüm bir orqandır. Emosional kontekstdə isə *“heart”* sevgi, duyğu və daxili hissləri təsvir etmək üçün istifadə olunur. Məsələn, *“heartbroken”* ifadəsi birinin sevgi münasibətində yaşadığı dərin kədəri təsvir edir. Coğrafiya və şəhərsalma sahələrində *“heart”* sözü bir şəhərin və ya ərazinin mərkəzini ifadə edir. *“The heart of the city”* ifadəsi, şəhərin ən vacib və canlı hissəsini təsvir edir. Beləliklə, *“heart”* sözü müxtəlif sahələrdə həm tibbi, emosional, həm də coğrafi mənalarda geniş istifadə olunur. Bu nümunələr *“heart”* ifadəsinin necə fərqli sahələrdə müxtəlif mənalar qazanaraq polisemantik xüsusiyyətlərini nümayiş etdirdiyini göstərir. Ürək termini, insan biliyinin müxtəlif sahələrində istifadə olunaraq, konseptual sistemimizin nə qədər metaforik olduğunu bir daha təsdiqləyir [11].

Sözün məcazi mənalarının yaradılması dili sonsuz yeni sözlər yaratmaq zərurətindən azad edir və eyni zamanda onun ana dilində danışanların ünsiyyətini və dili öyrənməsini asanlaşdırır, başqa sözlə, metaforalar dil üçün faydalıdır. Metaforik nominasiyanın dil üçün faydalı olduğu və dilin inkişafını asanlaşdırdığına dair misalların ən çox rast gəlinədiyi sahələrdən biri botanika terminologiyasıdır. Botanikada bitkilərin adları tez-tez metaforik mənalarda istifadə olunur, bu da dilin zənginliyini və ifadə imkanlarını artırır. Aşağıda, bu cür metaforik adlandırmalara dair bəzi misalları təqdim edilmişdir:

“Gözəgörünməz” (Göz + Görünməz)

Botanika sahəsinə aid *“gözəgörünməz”* termini, gözə görünməyən kiçik böcəkləri təsvir edən bir bitki adıdır. Məsələn, *“gözəgörünməz”* (Göz + Görünməz) bitkisi, kiçik ölçüsünə görə adlandırılmışdır, bu ad onun fərqlənməyən və diqqətdən qaçan xüsusiyyətlərini vurğulayır [9].

“Sarıgül” (Sarı + Gül)

“Sarıgül” adı, çiçəyi sarı rəngdə olan bir gül növünə verilmişdir. Bu bitkinin adı, onun rəngini və görünüşünü metaforik şəkildə təsvir edir, beləliklə, bitkinin estetik xüsusiyyətini qabardır [9].

“İynəyarpaqlı” (İynə + Yarpaq)

“İynəyarpaqlı” bitkilər, iynə şəklində yarpaqlara sahib olan bitkiləri təsvir edir. Bu ad, yarpaqların forma və quruluşunu metaforik şəkildə təsvir edir, beləliklə, bitkinin morfoloji xüsusiyyətini qabardır [9].

“Şam ağacı”

Bu bitki adı, xüsusilə uzun, nazik və iynə şəklində olan yarpaqlara sahib bir ağacı təsvir edir. “Şam” sözü burada metaforik mənada istifadə olunur və ağacın yarpaqlarının forma və quruluşunu vurğulayır. “Şam ağacı” adı, bitkinin morfoloji xüsusiyyətlərini qabardır, iynə şəklində yarpaqlarını və bu yarpaqların sıxlığı ilə xarakterizə olunan strukturu təsvir edir. Beləliklə, bu termin bitkinin vizual və struktural xüsusiyyətlərini metaforik bir şəkildə əks etdirir [9].

Bu misallar, botanikada istifadə olunan metaforik adlandırmaların dilin inkişafına necə töhfə verdiyini və dilin zənginləşməsinə kömək etdiyini göstərir. Metaforalar, dilin ifadə imkanlarını artıraraq, həmçinin müvafiq terminlərin yaradılmasını asanlaşdırır.

Başqa bir elm sahəsinə aid metaforik təsvirə əsaslanan nümunə “dağılma nəzəriyyəsi” (dağılma + nəzəriyyə) terminidir. Bu termin, müxtəlif sahələrdə-xüsusən fizika və iqtisadiyyat kimi - düzgünlük, dəyişiklik və yayılma proseslərini təsvir edən bir nəzəriyyəni ifadə edir. “Dağılma” sözü burada metaforik olaraq, sistemlərdəki məlumatın, təsirin və ya maddənin necə yayıldığını və ya dağıldığını göstərir. Məsələn, iqtisadiyyatda “dağılma nəzəriyyəsi” maliyyə və iqtisadi hadisələrin necə yayıldığını və təsir etdiyini izah edir. Bu termin, fenomenlərin necə yayılmasını və sistemlərdəki təsirini metaforik şəkildə təsvir edir.

Bənzətməni dayandıraraq, müqayisə edilən obyektlərin tipik xüsusiyyətlərini götürmək vacibdir, baxmayaraq ki, hər bir insanın öz obrazları, yaddaşı və təxəyyülü var ki, bu da öz növbəsində, əsasən, metaforalarla formalaşır. Beynimizdəki mücərrəd anlayışlar metaforalar sayəsində sistemləşdirilir.

Elmi kəşfdən sonra bir nominasiya baş verir ki, bu zaman alim qaçılmaz olaraq yeni ixtiraları artıq məlum olanlarla müqayisə edir. Elm daim inkişaf edir. Dünya haqqında biliklər tükənməzdir və buna görə də onları təsvir edən terminoloji sistemlər açıq və hərəkətdədir. Onların daxilində daim yeni elementlər formalaşır. Gerçəkliyi dolduran obyektlər toplusu sonsuzdur. İnsan onların hər biri haqqında təsəvvürə malik ola bilməz və metafora mürəkkəb, çətin əldə edilən hadisələrin daha sadə və məlum olanlarla müqayisə yolu ilə başa düşülməsinə kömək edir. Metaforizasiya zamanı çərçivəsi müəyyən bir bilik sahəsi olan məntiqi sərhədlər genişlənir və bu, eyni mövzu sahəsində həyata keçirilməyən bir analogiyanın qurulmasına kömək edir. Bir sferanın obyektləri digərinin şərtləri ilə təmsil olunur.

Nəticə. Sahələrarası polisemantik metaforanın arxasında həmişə müəyyən bir mövzu sahəsi və ya peşə fəaliyyəti ilə əlaqəli hansısa obyekt və ya mücərrəd anlayış dayanır.

Sahələrarası polisemiyanın metaforizasiyası prosesi geniş istifadə olunan, məişət sferasının linqvistik əlamətinin daha mürəkkəb linqvistik işarəyə - terminə yenidən kodlaşdırılmasından ibarətdir.

Sahələrarası polisemantik metafora formalaşdıqdan sonra şüurda ekstralingvistik reallığın müəyyən statik mənzərəsi və onun müvafiq terminoloji istifadə sahəsi şəklində mobil linqvistik əksi formalaşır.

Bir elmi sahədən digərinə keçid zamanı terminin mənasının qorunub-saxlanmasını söyləmək ədalətsizlikdir: hətta semantik xüsusiyyətlərin dəyişməz qaldığı və tərifin əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmədiyi hallarda belə, terminin yeni istifadəsi baş verir. Nəzərə alsaq ki, terminin yeni istifadəsi əvvəlki ilə bənzətmə yolu ilə baş verir, biz bir tərəfdən metafora, digər tərəfdən isə polisemiya ilə üzləşdiyimizi güman edə bilərik. Beləliklə, məlum olur ki, sahələrarası polisemiya metaforik xarakter daşıyır.

Ədəbiyyat

1. Арутюнова Н.Д. (1998), Язык и мир человека (изд. 2-е). Москва, Языки русской культуры, 895.
2. Будаев Э.В. (2007), Становление когнитивной теории метафоры. Лингвокультурология, Вып.1, 19-35.
3. Поцыбина Е.П. (2020), Метафора как вид регулярной полисемии. Филология, Серия: Гуманитарные науки, No.7, 153-157.
4. Кассирер Э., Якобсон Р., Ричардс А. (1990), Теория метафоры. Москва, Прогресс, 512.
5. Örsel C., (2017), An exploration of metaphors in W.B. Yeats' poetry through metaphor theory. Master's thesis, Baykan, 115.
6. Örsel C. (2019), An exploration of metaphors in W.B. Yeats' poetry through metaphor theory. Master's thesis, Balıkesir, 58.
7. Atkins J.W.H. (2023), Literary Criticism in Antiquity: A Sketch of Its Development: Graeco-Roman. London, Routledge, Chapman & Hall, 378.
8. Aristotle (2007), On Rhetoric: A Theory of Civic Discourse. New York, Oxford University Press, 356.
9. Gledhill D. (2008), The Names of Plants. Cambridge, Cambridge University Press, 426.
10. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/metaphor?q=metaphor>
<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
11. Johnson M., (2012), The Meaning of the Body: Aesthetics of Human Understanding. Chicago, University of Chicago Press, 330.
12. Kirby J. (1997), Aristotle on metaphor. American Journal of Philology, Vol.118, 517-554.
<https://doi.org/10.1353/ajp.1997.0056>
13. Niemeier S. (2017), Teaching (in) metaphors. Metaphor in Communication, Science and Education, 331. <https://doi.org/10.1515/9783110549928-015>
14. Ortony A. (1993), Metaphor and Thought. Cambridge: Cambridge University Press, 678.
15. Punter D. (2007), Metaphor, The New Critical Idiom. London and New York, Routledge, 176.
16. Ricoeur P. (2003), The Rule of Metaphor: The Creation of Meaning in Language. London, Psychology Press, 454.
17. Wood M.S. (2015), Aristotle and the Question of Metaphor. Doctoral thesis, Ottawa, 377.